

חוברת לימוד והגות

וירא

12 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

שתיים־עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "וירא:
ההבטחות לאברהם (חלק ב')": ברית המאיימת על הזרע, ארץ שנועדה
להיות ראי של גן העדן, וניסיון שמתרגמים אותו בטעות "קורבן". הרב
קורא בו את התשובה לשאלה המנהיגה את העולם: החסד או הדין?

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת וירא

01	ברית שתעלה ביוקר
02	לצאת בלי לברוח
03	הארץ, ראי של גן העדן
04	השטן, או השכל הטהור
05	להאמין מעבר למה שמבינים
06	מדוע היה צריך לגרש את ישמעאל?
07	"עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה"
08	שלוש־עשרה שנה או שמונה ימים
09	"והעלהו" – ולא "שחטהו"
10	חסד או דין: מי ינהיג את העולם?
11	יצחק מלמד זכות על בניו
12	שלוש פעמים "הנני"

הצגה

ממש לפני עקדת יצחק כורת אברהם עם אבימלך ברית של חיים משותפים בין הפלשתים לבין זרעו בארץ ישראל. הכתוב אינו עושה מכך דרמה. הרשב"ם, נכדו של רש"י, הוא היחיד הרואה בכך סכנה.

השאלה

מדוע ברית שלום עם שכן עובד אלילים חסכן את הזרע — ומה הקשר לניסיון הבא אחריה?

התשובה

"ויהי אחר הדברים האלה" (בראשית כב, א) — רשב"ם: אחר הברית עם אבימלך.

תמיד יש קשר, חיצוני ופנימי, בסדר הפרשיות שבתורה: הפרק הקודם קובע את קריאתו של הפרק הבא. ולקבל את החיים המשותפים האלה, מסביר הרב בעקבות הרשב"ם, יחייב לוותר הרבה, להישאר פתוחים לאמונות אחרות ולתרבויות אחרות, ודבר זה ישפיע לבסוף על הילדים, בנישואים מכאן ומכאן.

ברית עם עובד אלילים מאפשרת לאליליו ולפולחניו לחיות לצד האידיאל שעיצב אברהם.

הרב מודה: המדרש אינו רומז כלל לסכנה הזאת, זו השקפה מיוחדת של המפרש הזה. אבל היא נכונה מאוד, והיא מסבירה את רצף הדברים: העקדה באה כמבחן אחרון של מסירותו הבלתי מותנית של אברהם.

מסקנת הרב

הדבר יכלום את תנופתה של הארץ הזאת.

לקח לשולחן

לפעמים אנו קוראים פתיחות למה שאינו אלא פחד שלא למצוא חן. איזה ויתור, שעשינו כדי שיהיה שקט, ראינו חוזר אצל ילדינו? והיכן עובר בעינינו הגבול בין לקבל את האחר לבין לאבד את עצמנו?

הצגה

בין ה' לאברהם, מזכיר הרב, עוד לא נצטוותה שום מצווה, עוד אין תורה: אין דבר מלבד אופק הארץ. ההתגלות הראשונה שלו היא עצם תחילת הצעידה אל הארץ הזאת. כל סיפורו נקרא מתוך ההבטחה האחת הזאת.

השאלה

מה מכדיל בין יציאתו של אברהם ליציאת צאצאיו — וכיצד מקבלים החלטה המחייבת חיים שלמים?

התשובה

"לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך" (בראשית יב, א).

אברהם אינו עוזב את מולדתו ואת משפחתו בשל פגורם, בשל אנטישמיות או בשל עוני. הוא בן למשפחה מיוחסת ועשירה, אינו חסר דבר, ובכל זאת הוא מחליט לעלות לארץ ישראל. זרעו, לעומתו, יצא ממצרים בחיפזון, מגורש. בין שתי היציאות יש עולם שלם: זה כל ההבדל בין האבות לבין הבאים אחריהם.

אח מה שהוא נוטל על עצמו, הוא נוטל בעיניים עצומות. כשקובעים לעצמך מטרה, אם מתחילים לנתח את כל פניה של הבעיה, אין יוצאים מזה ואין מגיעים רחוק. צריך לעצום את העיניים ולקבוע את הכיוון מתוך קריאה פנימית, שהיא סובייקטיבית.

מסקנת הרב

כשעוברים לשלב ההגשמה, צריך לעשות זאת בעיניים פקוחות, בשכל, בחכמה.

לקח לשולחן

איזו החלטה גדולה בחיינו קיבלנו "בעיניים עצומות", מתוך קריאה פנימית? ואיזו החמצנו, משום שרצינו לנתח הכול — או משום שעשינו הכול בלי לחשוב?

הצגה

אם אברהם עולה לארץ ישראל בלי ששום דבר דוחף אותו, אין זה כדי להוסיף אומה לשאר האומות. הרב מסיק מכך הגדרה של הארץ, המאירה גם את הסכנה שבברית עם אבימלך.

השאלה

לשם מה הולכים לארץ ישראל, אם לא כדי לייסד אומה ככל האומות?

התשובה

הרב: "ראי גן העדן הוא הארץ המובטחת."

העניין הוא לתת לעולם דוגמה למה פירוש לקדש חיים כאן למטה, ולעשות את הארץ למצב של גן עדן.

אדם קיבל את הגן בלי שום זכות, וגורש ממנו. כאן האדם בונה מחדש את הארץ הזאת, והיא פרי כפיו. לכן מוטלת עליו החובה לעמוד על המשמר, להקים צבא, להגשים מדינה — אבל מדינה הנישאת אל אידיאל.

כדי להגיע לכך, מוסיף הרב, על העם להשיל תחילה את שריון הגלות, את החיים בתרבויות ובציוויליזציות השונות, המונע ממנו להיות הוא עצמו, למצוא את זהותו ולהתגבר על פילוגיו ועל פחדיו כדי להגשים את אחדותו.

מסקנת הרב

איננו הולכים לארץ ישראל כדי לייסד אומה, אנו הולכים לארץ ישראל כדי להגשים את עצמנו.

לקח לשולחן

גם בית יכול להיות "ארץ מובטחת" קטנה, או סתם קורת גג. מה אצלנו התקבל בלי מאמץ, ומה באמת פרי כפינו? איזה "שריון" היינו צריכים להשיל כדי להיות יותר עצמנו?

הצגה

חכמינו מעמידים קטרוג בראשית הניסיון. השטן בא לומר: עשית כל כך הרבה למען אברהם, הבטחת לו זרע ועם, והוא לא הקריב לך דבר כהכרת טובה — לא קורבן, לא מחווה.

השאלה

מהו השטן, אם אינו דמות — ומדוע טענתו דומה לזו של רואה חשבון?

התשובה

"החנם ירא איוב אלוקים" (איוב א, ט).

השטן לובש את דמות "אלוקים" ויכול לשאול את לשונו. זה היצר הרע — אבל למילה יש נימה מוסרית מטעה: מדובר בנטייה של השכל, הקשורה בטבעם של הבריות. הבריה היא מעשה "אלוקים", שתיאם את הכוחות כדי שיהיה סדר בטבע ויהיה סיבתיות. השטן שייך לסדר הזה: הוא דבק בשכל הטהור.

המעמד מזכיר את איוב: אדם צדיק, מבורך, מוקף באשתו ובילדיו, המקריב בכל יום קורבן על הטוב שהוא מקבל. השכל הטהור, הבוחן את כל מעשיהם של יושבי הארץ, מקשה: אין לו חסר דבר, עבודת ה' היא אצלו הדוברת שבקצפת, היא אינה עולה לו דבר.

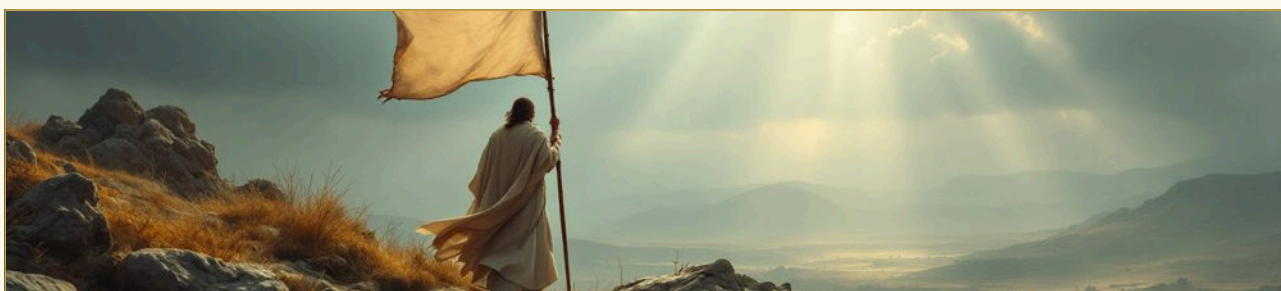
התשובה זהה בשני המקרים: האיש הזה צדיק באמת, שלם, כן. אילו ביקשו ממנו אפילו את בנו, היה נותן אותו. ועוברים למעשה, לניסיון.

מסקנת הרב

השכל הטהור הוא "אלוקים". השכל הטהור הוא גם השטן.

לקח לשולחן

לעתים קרובות אנו שופטים את אמונתם של אחרים כרואי חשבון: "קל לו, הכול מצליח לו". ישאל כל אחד את עצמו מה בעבודת ה' שלו אינו עולה לו דבר. ומה עוד היינו עושים אילו זה התחיל לעלות לנו?

הצגה

"ויהי אחר הדברים האלה": במילה "ויהי" שומע הרב זעקת צער, כואבת, הפורשת ענן כבד לנגד עינינו. זה הניסיון השני מאותו סוג: הראשון הזמין את אברהם להקריב את עברו, וזה מזמין אותו להקריב את אהבתו.

השאלה

מדוע מנסה ה' — ומה פגום בקיום המצוות רק משום שמבינים אותן?

התשובה

רמב"ן על בראשית כב, א: הניסיון הוא לטובת המנוסה.

הניסיון הוא השכל הטהור המבקש לראות מהם גבולות יראת ה', גבולות הנפש. שכן אם אנו מקיימים את המצוות משום שאנו מבינים אותן היטב, בסופו של דבר אנו עובדים רק את עצמנו: הן אינן עוד ביטוי לאמונתנו.

צריך היה שהמצוות יעמדו מעבר לשכל. מובנות או לא, אין אנו מקיימים אותן משום שהפנמנו אותן, אלא משום שהן נשארות ביטוי לרצון ה' ואנו מאמינים בהן.

ותכליתו של כל ניסיון היא להעביר את האדם למדרגה אחרת של חיים רוחניים. הרמב"ן אומר שהוא תמיד לטובת מי שעובר אותו: הוא נותן לו דחיפה אחרת ועושה אותו, במובן המילה "נס", לדגל, לנושא נס, לאות הכרה לעולם כולו.

מסקנת הרב

תכליתו של כל ניסיון היא להתעלם מכל משמעות סובייקטיבית של האדם.

לקח לשולחן

האם יש מצווה שאנו מקיימים בלי להבין אותה, ואחרת שזנחנו ביום שההסבר חדל לשכנע אותנו? יאמר כל אחד אחת. ואיזה ניסיון, במבט לאחור, הצמיח אותנו?

מדוע היה צריך לגרש את ישמעאל?

הצגה

לפני עקדת יצחק היה קורבן ראשון: אברהם נאלץ להיפרד מישמעאל ולשלחו למדבר. זה לא היה קל. ובכל זאת, מדגיש הרב, השילוח הזה לא נחשב לאברהם כניסיון.

השאלה

מדוע שילוח ישמעאל אינו ניסיון, ואילו עקדת יצחק היא ניסיון?

התשובה

"ותרא שרה את בן הגר המצרית... מצחק" (בראשית כא, ט).

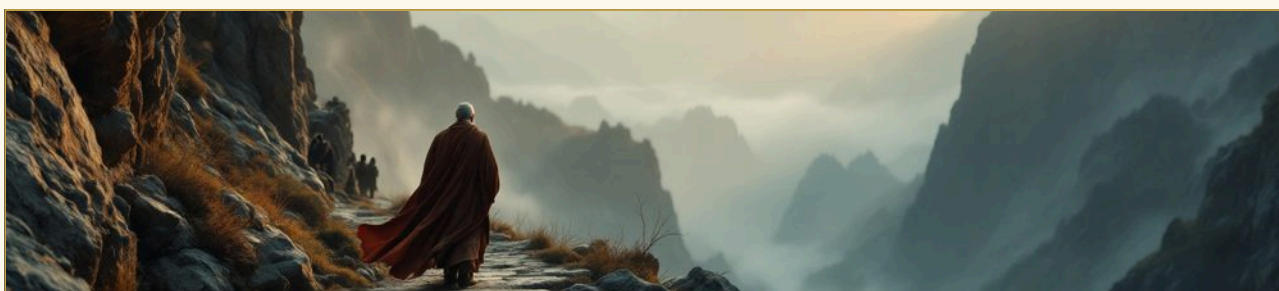
שם הייתה סיבה. ישמעאל היה "מצחק", משתעשע: הוא בזבז את ההווה. הזכות שבפרידה הזאת שייכת אפוא דווקא לשרה. ויש יותר. גם ישמעאל הצטיין בחסד, כאביו. והאם אפשר לייסד עולם שלם על חסד לבדו? היה צורך לשלחו למדבר. עקדת יצחק, לעומת זאת, לא הייתה לה לכאורה שום סיבה. תכליתה כולה טמונה בפסוק החותם אותה: עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה.

מסקנת הרב

הוא בזבז את ההווה, ובזבזו את ההווה, העתיד היה ממושכן בכבודות.

לקח לשולחן

הווה מבחזר ממשכן את העתיד: כך אצל ילד, וכך אצלנו. למה נתנו השנה ימים שלמים בלי לבנות דבר? ומה אצלנו ראוי להרחיק כדי להגן על מה שאנו בונים?

"עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה"**הצגה**

כשהמלאך עוצר את ידו של אברהם, הוא אומר את הקניין היחיד של הניסיון: "עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה". הרב נעצר על מה שפירושה כאן של היראה הזאת, ועל ההבטחה הנלווית אליה.

השאלה

מה פירוש "ירא אלוקים" — וממה כבר אין יראים כשיראים ממנו כאמת?

התשובה

"עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה" (בראשית כב, יב); "וירש זרעך את שער איביו" (בראשית כב, יז).

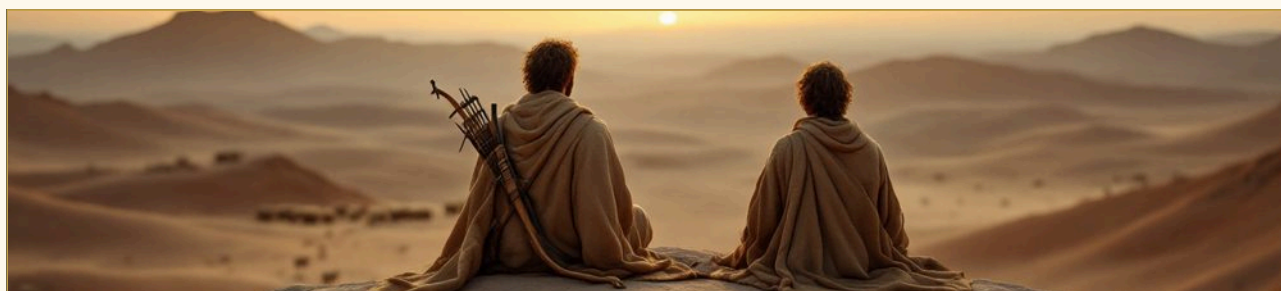
אינך ירא לעצמך. אינך ירא מן התאוריות החולקות עליך. אינך ירא ממה יאמרו, לא מן ההשלכות ולא מן הפרשנויות השגויות של מעשיך: אתה פועל רק מתוך יראת ה'.

ומשום שהוכחת זאת, שלא היססת לעקוד את בנך יחידך, הארץ שהבטחתי לך תתגשם, וניתנת לך הערובה שיהיה אשר יהיה, אהיה תמיד לצד בנך.

הרב פותח כאן סוגריים: ההבטחה הזאת מזכירה את הברכה שניתנה לרבקה לרביקה ביציאתה, שזרעה יירש את שער שונאיו (בראשית כד, ט). את האויבים צריך לדעת להילחם בהם; אבל צריך גם להיות מסוגלים לשכנע אותם, כדי שיבואו אליך לבסוף.

לקח לשולחן

מה עוצר אותנו לעתים הקרובות ביותר: הפחד לעצמנו, הפחד מן הביקורת, ה"מה יאמרו"? יאמר כל אחד מה מכביד עליו יותר מכול. ואיזו החלטה היינו מקבלים מחר אילו לא הכביד עוד?

הצגה

"אחר הדברים האלה": אילו דברים? הרב מביא ויכוח בין ישמעאל ליצחק. ישמעאל מתפאר: אני, בן שלוש־עשרה, קיבלתי עליי את המילה; אותך מלו בן שמונה ימים, אפילו לא הרגשת.

השאלה

האם זכותה של מצווה חלוייה בהסכמה — ומה משיב יצחק למי שרואה בו רק מקיים טקס?

התשובה

סנהדרין פט, ב: "אחר דבריו של ישמעאל" ליצחק.

טענתו של ישמעאל היא טענת השכל: אני הסכמתי, לי זכות המילה; לך אין היא, לא קיימת אלא טקס, מנהג.

יצחק משיב: אילו ביקשו ממני למסור את נפשי, לא אבר אחד הייתי נותן, הייתי נותן את עצמי כולי. אני בן שלוש־עשרה ושבע היום, ויכול אני להחליט בכך.

מיד אחר כך, אומר הכתוב, האלוקים ניסה את אברהם. גם כאן השכל הטהור הוא שמתערב בדִרְשִׁיחַ הזה כדי לדעת מהם גבולות הנפש — גבולות שנועדו, מזכיר הרב, להעביר אותנו לרובד אחר, למדרגה עליונה.

לקח לשולחן

קיבלנו הרבה דברים בלי שבחרנו בהם: שם, מסורת, הרגלים. באילו מהם בחרנו מחדש מאז? ומה היינו מוכנים לתת מעצמנו למען מה שקיבלנו?

הצגה

מתרגמים "עקדת יצחק" כ"קורבן יצחק"; זה שגוי, אומר הרב. עקדה פירושה קשירה: קושרים, מצמידים אדם למציאות. והכתוב אינו אומר: שחטהו, אלא: העלהו.

השאלה

אם ה' לא ביקש לשחוט את יצחק, מה ביקש — ומדוע רצה אברהם ללכת עד הסוף?

התשובה

"ולך לך אל ארץ המדינה והעלהו שם לעלה" (בראשית כב, ב).

אברהם נשלח אל ארץ המדינה, שהיא שוב הארץ שיש לקדשה: ארץ ישראל, שצריך לעשותה קודש. ומתבקש ממנו להעלות את בנו, לא לשחוט אותו. אברהם, מצדו, רצה ללכת עד הסוף. כיצד אחרת יצדיק את מעשהו לפני כל המתבוננים ששאלו את עצמם אם היה באמת כן עד הסוף בדבקותו, באידיאל שלו?

לכן, כשידו נעצרת, התשובה היא: לא אמרתי לך לשחוט אותו, אמרתי לך להעלות אותו. עכשיו העלית אותו; לא נותר לך אלא להורידו מן המזבח.

מסקנת הרב

מדובר בהעלאה, לא מדובר בקורבן.

לקח לשולחן

יש דברים שאנו סבורים שעלינו להקריב, כשמתבקש מאיתנו רק להעלות אותם. יחשוב כל אחד על ילד, על מפעל, על קשר: מה פירוש, השבוע, להעלות אותו ולא להקריב אותו?

הצגה

מאחורי ניסיונו של אדם אחד רואה הרב שאלה רחבה בהרבה: איזו מידה צריכה להנהיג את העולם? אברהם ויצחק, האב והבן, מגלמים כל אחד מידה אחת — והן אינן דומות זו לזו.

השאלה

מדוע אי אפשר להנהיג את העולם לא כחסד לבדו ולא כדין לבדו?

התשובה

"בראשית ברא אלוקים" (בראשית א, א): מידת הדין.

אברהם הוא מקור הכול, אבל הוא כולו חסד. האם אפשר לייסד עולם שלם על החסד לבדו? גם ישמעאל הצטיין בכך. יצחק, לעומתו, אינו נישא במידתו של אביו, אלא בקפדנות: חוש הצדק, היושר, החלוקה הנכונה.

והעולם נברא באלוקים, כלומר במידת הדין. והמידה הזאת קשה: היא כופה את החוק, היא כופה שופטים ושוטרים המנהיגים את העולם כולו בכפייה.

הקב"ה ראה שהעולם לא יעמוד אם יישאר מונהג רק בחוקי הסיבתיות, ושיתף את מידת הרחמים עם הראשונה כדי להבטיח את קיום עולמו. נותר לדעת איזו מן השתיים צריכה להנהיג.

מסקנת הרב

יש באמת בעיה במה שצריך להיות הכוח המניע של העולם הזה.

לקח לשולחן

גם במשפחה יש מי שסולח על הכול ומי שמחזיק בכלל. מי אצלנו הוא יותר אברהם, ומי יותר יצחק? מה היה קורה אילו אחד מהם היה מנהיג לבדו?

הצגה

הרב מביא אגדה ממסכת שבת. כשהקב"ה עייף מדרכי ישראל, אבל קשור בהבטחתו לאבות, הוא בא אל אברהם: בניך חטאו. אברהם משיב שימחו. יעקב, כשנשאל בתורו, נותן אותה תשובה.

השאלה

מדוע דווקא יצחק, איש הקפדנות, הוא היחיד המגן על ישראל?

התשובה

שבת פט, ב.

לחסד יש גבולות, ואברהם עצמו יודע זאת. יצחק, לעומת זאת, משיב: אתה אומר לי שהם בניי; וכי אינם גם בניך? הוצאת אותם ממצרים, קראת להם "בני בכורי".

אחר כך הוא מתחיל לחשב. ימי אדם שבעים שנה; את מחציתם הוא נוטל מיד על עצמו, מנכה מן השאר את שעות התפילה, את השבתות ואת המועדים, ומציע לחלק את מה שנותר. אם יהיה צורך, ייטול הכול על עצמו.

את זכותו הוא מבסס על שתיקתו: לא זוהי רגע אחד כשביקשת מאבי לעקוד אותי. אפילו לא פנית אליי, ואני עניתי בחיוב, אף שיכולתי לומר לאבי שחלם, שנפל קורבן להזיה.

לקח לשולחן

קל לגנות כשאתה סבור שאין בך דופי. בעד מי סביבנו אנו עדיין יודעים "לחשב" נסיבות מקילות? ועל מי אמרנו מהר מדי שאין עוד מה לעשות?

הצגה

סיפור העקדה משמיע שלוש פעמים את אותה מילה: "הנני". ולאורך כל הפרק מופיע רק השם "אלוקים" — עד הרגע שבו מלאך ה' קורא לעצור את היד.

השאלה

מה אומרים שלושת ה"הנני" של אברהם — ומדוע ביום הדין אנו מזכירים את עקדת יצחק ולא את ניסיונו של אברהם?

התשובה

"ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם ויאמר הנני" (בראשית כב, יא).

הראשון עונה לה: אברהם מתעלם מן הכול, בלי להזכיר שעוד אתמול הבטיחו לו עם גדול, ארץ, ואת הבן הזה שבא באיחור, היוצא ממעיו ולא מתלמידיו. השני עונה לבנו השואל אותו בדרך: הנני, אני כולי שלך, אהבתי אליך אין לה גבול. שלושה ימים אברהם עצמו חצוי: האם להנהיג את העולם הזה בחסד או בדין?

השלישי בא כשהמלאך עוצר את ידו: השניים הראשונים, האחד כולו חסד והאחר כולו דין, מוצאים בו את שילובם. מה שנעקד, מה שהותנה, הוא מידת הדין עצמה. לכן לא "אלוקים" עוצר את היד, אלא מלאך ה', מלאך החסד.

ולכן, ביום ראש השנה, יום הדין, אנו מבקשים שעקדת יצחק תיזכר לזכותנו: רק הוא, בהיותו הדין עצמו, יכול היה להגן עלינו.

מסקנת הרב

אין זה דין שאינו מתפשר, אין זה דין טהור: זה דין השופע חסד.

לקח לשולחן

לכולנו יש קפדנות שאנו גאים בה, ושלפעמים פגעה במישהו. היכן, השנה, היה צריך שיד תעצור את הדין שלנו? ומי בשולחן הזה עדיין מחכה מאיתנו ל"הנני" בלי תנאי?